

Chambre des Représentants de Belgique

SESSION EXTRAORDINAIRE 1991-1992 (*)

15 MAI 1992

PROPOSITION DE LOI

**modifiant le Code civil, en ce
qui concerne les qualités
requisies pour
succéder**

(Déposée par M. de Clippele)

DEVELOPPEMENTS

MESDAMES, MESSIEURS,

I. 1. Que de justifications ont été données du droit à l'héritage, mais l'occasion n'est évidemment pas de refaire ici un traité supplémentaire sur ce sujet. Il suffit de rappeler que la fin du XVIIIe siècle et celui des Lumières virent surgir une foison de juristes et philosophes pour tenter soit de définir, soit de justifier, soit au contraire de contester la légitimité du droit de propriété et des transmissions à cause de mort. Montesquieu, J.-J. Rousseau, après Leibniz persuadé au XVIIe siècle de l'immortalité de l'âme, Mirabeau, Saint-Simon ou Augustin Thierry notamment, édifièrent théories et définitions toutes autant admissibles et contestables à la fois. Il n'est jusqu'au pape Léon XIII dans *Rerum novarum*, personne qui n'eut son approche du problème. Selon Montesquieu, dans «L'esprit des lois»: «... L'ordre civil ou politique demande souvent que les enfants succèdent à leur père, mais il ne l'exige pas toujours...» (Livre XXVI, 6); pour lui, la loi, à l'exclusion du droit naturel, est le seul fondement du droit d'héritage; elle n'a donc point pour tâche d'assurer des réserves! Au surplus, plusieurs ont évolué au cours de leur vie. Proudhon défendit le droit de propriété et celui de succéder,

Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers

BUITENGEWONE ZITTING 1991-1992 (*)

15 MEI 1992

WETSVOORSTEL

**tot wijziging van het Burgerlijk
Wetboek, wat betreft de
hoedanigheden vereist
om te kunnen erven**

(Ingediend door de heer de Clippele)

TOELICHTING

DAMES EN HEREN,

I. 1. In het verleden heeft men reeds vaak het bestaan van het erfrecht willen rechtvaardigen. Het ligt uiteraard niet in onze bedoeling opnieuw een verhandeling aan dat onderwerp te wijden. Wij kunnen volstaan met te verwijzen naar de talloze juristen en filosofen die aan het eind van de achttiende eeuw en tijdens de Verlichting getracht hebben de legitimiteit van het recht van eigendom en van overgang wegens overlijden ofwel te verantwoorden, ofwel te betwisten. Zo hebben Montesquieu, J.-J. Rousseau, in het voetspoor van Leibniz, die in de 17e eeuw de overtuiging huldigde dat de ziel onsterfelijk was, evenals Mirabeau, Saint-Simon of Augustin Thierry theorieën en definities opgebouwd die alle evengoed aanvaardbaar als betwistbaar blijken. Zoals paus Leo XIII in zijn encycliek *Rerum novarum*, had zowat iedereen zijn mening over dat probleem. In «L'esprit des lois» stelt Montesquieu: «... L'ordre civil ou politique demande souvent que les enfants succèdent à leur père, mais il ne l'exige pas toujours ...» (Boek XXVI, 6). Volgens deze auteur vormt de wet en niet het natuurrecht de enige grondslag van het erfrecht. Er is dus geen reden waarom de wet zou moeten

(*) Première session de la 48e législature.

(*) Eerste zitting van de 48e zittingsperiode.

après les avoir pourfendus : « ... Sans l'hérédité, la propriété n'est qu'un mot; ...il n'y a plus d'ancêtres ni de descendants... » (« *Système des contradictions économiques* », 1847, T. II, p. 202). Tout ceci est rappel bien inutile, car de nos jours il ne vient à l'esprit de personne de contester encore ces droits légitimes que Jean Jaurès lui-même finit par admettre, fût-ce à raison des contre-poids prévus par la loi, conception non éloignée, sur ce point, de *Centesimus Annus*. La réserve, résultat d'une volonté politique, fut loin de procéder d'un même débat d'idées que celui consacré aux transmissions à cause de mort par les penseurs et juristes.

2. Il n'empêche que notre Code de 1804, moyen terme entre la situation existant dans l'ancien régime et les péripéties de la période intermédiaire, mit en oeuvre deux principes essentiels: l'égalité entre les héritiers, issue de la pensée des philosophes, et le morcellement des patrimoines, d'inspiration politique, confirment sur ces points la loi votée par la Convention, des 17-21 nivôse An II (6-10 janvier 1794). On apportera à ces principes quelques tempéraments; on permit de rompre l'égalité notamment par l'attribution de la quotité disponible, qui d'un dixième maximum passa à un quart minimum; ensuite, divers textes supprimèrent, pour des raisons économiques et sociales, une partie des effets néfastes de la « machine à hacher la terre », expression de Napoléon lui-même.

3. D'autres réformes très importantes furent apportées au Code de 1804, tant en France qu'en Belgique, notamment dans les matières relatives à la filiation, à l'adoption, à l'autorité parentale, aux droits des époux, aux conventions de mariage ou aux droits du conjoint survivant. La plupart du temps, notre pays suivit, avec plus ou moins de retard, les évolutions constatées en France. Rarement, nous avons été précurseurs, exception faite pour consacrer la vocation d'héritier réservataire du conjoint survivant. Dans l'année 1968, le Gouvernement français s'inscrivait dans un processus de rénovation d'une partie importante du Code civil. Le premier volet de la réforme fut déposé à l'Assemblée nationale par le ministre Arpaillange le 21 décembre 1988, sous le n° 511. Il est destiné à constituer le premier volet d'une réforme d'ensemble du droit des successions et des libéralités; il s'agit d'environ 200 articles consacrés à l'ouverture, à la transmission, à la liquidation et au partage des successions. Le second est annoncé; il concernera les vocations héréditaires et le droit des

zorgen voor een voorbehouden erfdeel! Bovendien hebben tal van auteurs in de loop van hun leven hun zienswijze veranderd. Proudhon verdedigde het recht van eigendom en het recht om te erven nadat hij ze eerst heftig had bestreden: « ... Sans l'hérédité, la propriété n'est qu'un mot; ... il n'y a plus d'ancêtres ni de descendants ... » (« *Système des contradictions économiques* », 1847, deel II, blz. 202). Eigenlijk hoeft dat allemaal niet herhaald te worden, want thans is er niemand meer die de rechtmatigheid van die rechten betwist, wat ook Jean Jaurès zelf uiteindelijk aanvaardde, al was het maar wegens het correctief waarin de wet voorziet. Op dat punt wijkt hij trouwens niet zover af van wat in de encycliciek *Centesimus Annus* daarover wordt gezegd. Het voorbehouden erfdeel is de vrucht van een politiek initiatief en niet van de theorieën zoals wijsgeren en juristen die ontwikkeld hebben in verband met de overgang van goederen bij overlijden.

2. Zulks belet niet dat ons Wetboek van 1804, dat eigenlijk een compromis is tussen de regeling van het Ancien Régime en de moeilijkheden van de overgangperiode, twee belangrijke beginselen heeft ingevoerd: de gelijkheid van de erfgenamen, een opvatting afkomstig van de filosofen, en de verdeling van de vermogens, een idee afkomstig uit de politieke kringen. Die beginselen liggen verankerd in de wet van 17-21 nivôse jaar II (6-10 januari 1794), die door de Conventie werd goedgekeurd. Nadien zouden die beginselen wel wat afgezwakt worden. Zo stond de wet toe van de gelijkheid af te wijken onder meer door een beschikbaar gedeelte toe te kennen, dat eerst niet meer dan een tiende bedroeg en later op ten hoogste een vierde werd gebracht. Vervolgens hebben verschillende wetteksten de nadelige gevolgen van de « machine om de grond te versnipperen », zoals Napoleon ze zelf noemde, gedeeltelijk teniet gedaan om redenen van economische en sociale aard.

3. Later hebben zowel Frankrijk als België het Wetboek van 1804 aanzienlijk gewijzigd, onder meer op het stuk van de afstamming, de adoptie, het ouderlijk gezag, de rechten van de echtgenoten, de huwelijksovereenkomsten en de rechten van de langstlevende echtgenoot. In de regel was het zo dat ons land de ontwikkelingen in Frankrijk min of meer op de voet heeft gevolgd. Ons land is niet zo vaak bij de koplopers geweest, behalve toen het de status van legitimaris van de langstlevende echtgenoot in de wet heeft opgenomen. In 1968 heeft de Franse Regering het plan opgevat het Burgerlijk Wetboek grondig te moderniseren. Op 21 december 1988 heeft de toenmalige Minister Arpaillange het eerste gedeelte van die hervorming bij de Assemblée nationale ingediend (n° 511). Zijn ontwerp was bedoeld als eerste deel van een volledige hervorming van het erfrecht en de giften. Het telt zowat 200 artikelen over het openvallen, de overgang, de vereffening en de verdeling van nalatenschappen. Het tweede deel zou spoedig volgen. Het zal handelen over de erfgeachtigd-

libéralités. Relevons que le professeur Malaurie considère que le projet déposé «... n'est guère marqué par des idées modernistes...» (Cours de droit civil - «Les successions et les libéralités», éditions Cujas, Paris 1989, n° 20).

4. Tôt ou tard, pareil travail devra être entrepris en Belgique, mais cela ne signifie pas que d'ici là, soit abandonnée la méthode des révisions partielles les plus nécessaires et urgentes. C'est ainsi que le législateur doit intervenir sans délai notamment dans deux secteurs liés quoique différents.

D'une part, il y a lieu de rendre possible la correction des effets parfois pervers, des articles 913 et 915 du Code civil, sans pour autant remettre en cause leur philosophie, ce qui heurterait nos conceptions et nos moeurs.

D'autre part, il est grand temps de mettre en harmonie, autant que faire se peut, les articles 727 et suivants, 745septies, 955 et 1046 du même Code, entre eux d'abord, puis avec l'article 33 de la loi du 8 avril 1965. Enfin, il y a lieu de compléter les lacunes, de supprimer les anomalies et d'ôter les injustices découlant des articles consacrés à l'indignité. Déterminer, à partir de données connues, la méthode à suivre pour obtenir les résultats souhaités, telle est la question. Le mécanisme de l'indignité successorale est à revoir quant aux cas à prendre en considération et quant aux effets de celle-ci. Enfin, l'évolution de notre société justifie qu'il soit proposé de déterminer, avec les garanties que cela exige, des hypothèses limitativement énumérées dans la loi, ouvrant une possibilité de retirer à un héritier tout ou partie de sa réserve.

*
* *

II. Avant d'en venir au coeur du sujet, il n'est pas inutile de rencontrer par avance l'une ou l'autre objection à la seconde suggestion.

1. D'abord, et c'est essentiel, l'idée même n'est ni injuste ni déraisonnable dans notre droit, puisque le législateur du 14 mai 1981 créait à la fois, et une réserve en faveur du conjoint survivant et la faculté de l'en priver (article 915bis). Il ne manque pas d'institutions à l'âge tout aussi respectable que le principe de la réserve, auxquelles il a été touché. Sans doute tous les successibles sont-ils favorables à l'intégrité des textes actuels, mais il n'en est pas de même de ceux dont ils espèrent tenir des droits. Même si l'on convient que cette matière ne préoccupe pas la grande majorité de nos concitoyens, cela n'empêche pas le Parlement d'ouvrir une faculté pour remédier à des

heid en het giftenrecht. Wij wijzen er ten slotte nog op dat volgens professor Malaurie het ingediende ontwerp niet bepaald modernistisch is (Cours de droit civil - «Les successions et les libéralités», Cujas, Parijs, 1989, n°. 20).

4. Vroeg of laat zal ook ons land daartoe moeten overgaan, doch zulks betekent niet dat men onder-tussen de methode van de gedeeltelijke herzieningen links moet laten liggen in gevallen waarin dat noodzakelijk en spoedeisend blijkt. Zo zou de wetgever onverwijld moeten optreden, in twee sectoren die onderling banden vertonen, ofschoon er ook tal van verschilpunten zijn.

Enerzijds moeten de soms nadelige gevolgen van de toepassing van de artikelen 913 en 915 van het Burgerlijk Wetboek worden bijgestuurd, zonder aan de *ratio legis* te raken, want dat zou ingaan tegen de geldende opvattingen en gewoonten.

Aan de andere kant is het hoog tijd dat de artikelen 727 en volgende, 745septies, 955 en 1046 van hetzelfde Wetboek eerst onderling op elkaar worden afgestemd en vervolgens gezamenlijk in overeenstemming worden gebracht met artikel 33 van de wet van 8 april 1965. Tot slot moeten de lacunes worden aangevuld, de onwerkzame regelingen geschrapt en de onrechtvaardige gevolgen weggewerkt die voortvloeien uit de artikelen op de onwaardigheid om te erven. De vraag is hoe men tewerk moet gaan om, uitgaande van bekende gegevens, de gewenste resultaten te bereiken. De regeling op de onwaardigheid om te erven is aan herziening toe wat de gevallen betreft die ervoor in aanmerking komen, en de rechtsgevolgen die zij tot stand brengt. Ten slotte heeft onze maatschappij zo'n ontwikkeling gekend dat men kan voorstellen aan een erfgenaam het voorbehouden erfdeel geheel of ten dele te ontnemen in een aantal door de wet limitatief opgesomde en met waarborgen omgeven gevallen.

*
* *

II. Alvorens de kern van het probleem te behandelen, kan het wellicht zijn nut hebben vooraf een aantal bezwaren tegen het tweede voorstel te weerleggen.

1. In de eerste plaats komt die idee, en dat is wel van essentieel belang, volgens ons recht onrechtvaardig noch onlogisch over, aangezien de wet van 14 mei 1981 tegelijkertijd een voorbehouden erfdeel heeft ingevoerd ten gunste van de langstlevende echtgenoot, maar ook de mogelijkheid om hem dat te ontnemen (artikel 915bis). Voorts heeft de wetgever ook tal van andere instituten gewijzigd die even eerbiedwaardig zijn als het voorbehouden erfdeel. Ongetwijfeld zijn alle erfgerechtigden er voorstander van dat aan de huidige bepalingen niet wordt geraakt, doch hetzelfde kan niet worden gezegd van degenen van wie zij rechten hopen te verkrijgen. Ook al is men

situations choquantes, étant établi qu'il n'est jamais imposé à personne d'user de celles que peut lui permettre la loi. L'espérance de vie a doublé en deux siècles, et l'on hérite lorsque les besoins ne sont plus évidents. Aucune corrélation n'existe entre réserve et obligation alimentaire, et les exemples ne manquent pas en ce sens (voir articles 206 et 207 du Code civil). L'évolution sociologique de la famille est tellement rapide que le droit sera toujours en retard; il y a peu, on considérait la famille nucléaire formée des parents et des enfants; or, l'émancipation de ces derniers, facilitée par les modifications successives du droit, et notamment la majorité à 18 ans, éloigne nombre d'entre eux, parfois à jamais. La famille se rétrécit finalement au couple, quand par bonheur il se maintient! Enfin, la faculté de porter atteinte à la réserve doit être circonscrite dans des limites très strictes et définies par le législateur. Comme les faits pourront être appréciés par le juge, tout abus sera évité. De toute manière, la composition actuelle des patrimoines et la façon dont ils se forment de nos jours, exclut toute possibilité de retrouver en importance et en nombre, ces «empires» auxquels on voulait, pour des raisons politiques, mettre un terme, au cours de la période intermédiaire et dans le Code de 1804.

2. On peut également se demander s'il ne serait pas suffisant de revoir les causes d'indignité successorale pour éviter la restauration de l'institution que constitue l'atteinte à la réserve. De fait, les effets de l'une paraissent fort semblables aux effets de l'autre. On pourrait concevoir un rapport inverse entre la liberté de tester et le nombre ou la nature des causes d'indignité. Des différences fondamentales apparaissent cependant entre les deux institutions qui doivent être concurrentes. Leur cohabitation dans le Code civil français, fut présentée à la faculté de droit de Strasbourg par Henri Kuhn en 1943 dans sa publication *L'exhérédation en droit civil français*, Recueil Sirey, 1943.

a) Les causes d'indignité sont liées à l'ordre public et dès lors, c'est en toute logique qu'énumérées par la loi de manière précise, elles échappent à la volonté du *de cujus*. Il ne peut donc y avoir appréciation du juge, une fois la réalité des causes établie. On ne peut *a fortiori*, admettre l'indignité facultative, qui suppo-

van oordeel dat deze aangelegenheid voor het merendeel van onze medeburgers niet zo belangrijk is, toch mag zulks het Parlement er niet van weerhouden een mogelijkheid te scheppen om aanstootgevende toestanden recht te trekken, met dien verstande dat niemand ooit verplicht kan worden de door de wet geboden mogelijkheden te gebruiken. In de loop van de jongste twee eeuwen is de levensverwachting verdubbeld. Zulks betekent dat men erft op het ogenblik dat men minder behoeften heeft. Er bestaat geen enkel verband tussen het voorbehouden erfdeel en de onderhoudsplicht, daarvan zijn er voorbeelden te over (cf. de artikelen 206 en 207 van het Burgerlijk Wetboek). Sociologisch gesproken ontwikkelt het gezin zich zo snel dat het recht bij die ontwikkelingen altijd achterloopt. Tot voor kort beschouwde men het kerngezin nog als bestaande uit ouders en kinderen. De emancipatie van de kinderen, via de opeenvolgende wijzigingen van het recht, onder meer de meerderjarigheid op achttien jaar, leidt ertoe dat een aantal kinderen het gezin verlaten, soms voor altijd. Van dat gezin blijft uiteindelijk nog alleen het echtpaar over, als dat al het geluk heeft zolang te bestaan! Ten slotte moet de mogelijkheid om het voorbehouden erfdeel te wijzigen, strikt begrensd worden door wat de wetgever bepaalt. Voor misbruiken hoeft men niet te vrezen, want de rechter zal zich over de feiten kunnen uitspreken. De samenstelling van de bestaande vermogens en de manier waarop die tegenwoordig tot stand komen, sluiten hoe dan ook uit dat men opnieuw te maken krijgt met talrijke aanzienlijke fortuinen waaraan men om politieke redenen een einde heeft willen maken tijdens de overgangsperiode en via het Wetboek van 1804.

2. Tevens is het de vraag of het niet voldoende zou zijn de gronden van onwaardigheid te herzien teneinde te verhinderen dat er opnieuw een instituut wordt ingevoerd waarbij het voorbehouden erfdeel wordt ingekort. In feite lijken de gevolgen van het ene instituut vrij veel op die van het andere. De vrijheid van de erflater en het aantal of de aard van de gronden van onwaardigheid zouden in een omgekeerd evenredige verhouding tot elkaar kunnen staan. Tussen die twee instituten zijn echter een aantal fundamentele verschilpunten, zodat zij wel naast elkaar moeten bestaan. In 1943 heeft Henri Kuhn in zijn publikatie *L'exhérédation en droit civil français*, Recueil Sirey, 1943, aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Straatsburg aangetoond dat het hier een gedwongen samengaan binnen het Franse burgerlijk recht betreft :

a) De gronden van onwaardigheid zijn van openbare orde en bijgevolg is het logisch dat ze opgesomd worden in de wet en niet door de erflater bepaald kunnen worden. Wanneer dus eenmaal vaststaat dat er een grond van onwaardigheid is, kan de rechter er zich niet meer over uitspreken. Een facultatieve on-

serait des causes d'intérêt privé, et imposerait le contrôle du tribunal.

b) L'exhérédation est une exclusion. A l'opposé, l'indignité est un empêchement insurmontable de recueillir un obstacle invincible pour l'indigne; il constitue pour lui une incapacité de succéder. Nuance sans doute, mais elle correspond aux mêmes notions en droit romain; l'intitulé du chapitre II du titre 1er du Livre III, « Des qualités requises pour succéder » semble plus conforme à cette idée d'incapacité qu'à la notion d'exclusion reprise à l'article 727. Dans le même sens, le professeur De Page considère également que c'est une inaptitude que crée l'article 727 (*Traité élémentaire de droit civil*, T. IX, n° 72 et suivants).

c) Peine privée, prévue certes par la loi, il ne s'agit pas d'une peine infligée par le défunt (dans le Code civil espagnol, on parle à l'article 756 « d'incapacité » et il en est de même à l'article 2034 du Code civil portugais).

d) Comme on ne peut soumettre l'indignité à la volonté du *de cuius*, même sous le contrôle du juge, il ne peut être question du pardon.

e) Enfin, si dans le cas d'indignité le droit de jouissance légale n'existe plus, certains ont été jusqu'à écrire que la qualité même de parent était perdue (note Falcimaigne sous Cass. Fr. Req. 24/VI/25, D. 1926-I-83).

Une conception différente aboutirait à dénaturer complètement l'institution de l'indignité, dont on ne reconnaîtrait plus le caractère spécifique. En outre, il faudrait une longue énumération des diverses hypothèses. D'autres législations font la confusion, mais ce n'est pas un exemple à suivre.

*
* *

III. 1. Il est instructif de consulter les législations étrangères. Voir notamment en R.F.A., en Autriche, au Danemark, en Suède, au Québec, en Espagne, en Grande-Bretagne, en Grèce, en Italie, aux Pays-Bas, en Norvège, au Portugal, en Suisse, en Suède ou aux Etats-Unis. La France et le Grand-Duché de Luxembourg ont le même droit que nous sur ces questions. Bien entendu, dans les pays où chacun dispose d'une grande liberté de disposer de son patrimoine, quand elle n'est pas totale, pourquoi faudrait-il envisager l'indignité ou l'atteinte à une réserve inexistante ? Le

waardigheid is *a fortiori* onaanvaardbaar, omdat die te maken zou hebben met particuliere belangen en het toezicht van de rechter nodig maken.

b) De onterving komt neer op een uitsluiting, terwijl de onwaardigheid voor de erfgenaam een onoverkomelijke hinderpaal vormt om enig voordeel uit de nalatenschap te genieten en de onwaardige erfgenaam dus onbekwaam is om te erven. Het gaat wellicht om een klein verschil dat echter reeds in het Romeinse recht bestond. Het opschrift van boek III, titel I, hoofdstuk II van het Burgerlijk Wetboek luidt: « Hoedanigheden vereist om te kunnen erven. » Dat lijkt eerder te verwijzen naar de opvatting van onbekwaamheid dan naar het begrip uitsluiting waarover artikel 727 handelt. Ook professor De Page gaat er van uit dat artikel 727 een onbekwaamheid invoert (*Traité élémentaire de droit civil*, deel IX, n° 72 en volgende).

c) Het gaat om een privaatrechtelijke straf waarin de wet weliswaar voorziet, maar niet om een straf die de overledene heeft opgelegd (het Spaans Burgerlijk Wetboek, artikel 756, spreekt van « onbekwaamheid » en het Portugees Burgerlijk Wetboek, artikel 2034 hanteert dezelfde opvatting).

d) Aangezien men de regeling op de onwaardigheid niet afhankelijk kan maken van de wil van de erflater, ook al oefent de rechter daar toezicht op uit, kan er ook geen sprake zijn van het schenken van vergiffenis.

e) Tot slot bestaat in geval van onwaardigheid het wettelijk genot niet meer. Sommigen hebben zelfs geschreven dat ook de hoedanigheid van ouder op die manier verloren gaat (cf. noot Falcimaigne onder Cass. Frankrijk, Req. 24/VI/25, D. 1926-I-83).

Een afwijkende opvatting zou de aard van het instituut onwaardigheid volledig aantasten, omdat men dan het specifieke karakter ervan niet meer zou herkennen. Daarenboven zou men een lange lijst van uiteenlopende gevallen moeten opsommen. In andere wetgevingen bestaat die verwarring wel, doch dat voorbeeld verdient geen navolging.

*
* *

III. 1. In dit verband is het leerzaam gelijklopende buitenlandse wetgevingen te onderzoeken, zoals bijvoorbeeld die van de Bondsrepubliek Duitsland, Oostenrijk, Denemarken, Zweden, Quebec, Spanje, Groot-Brittannië, Griekenland, Italië, Nederland, Noorwegen, Portugal, Zwitserland, Zweden of de Verenigde Staten. Frankrijk en het Groothertogdom Luxemburg passen dezelfde rechtsbeginselen toe als ons land. Het spreekt vanzelf dat in landen waar een ieder een ruime vrijheid geniet om over zijn vermogen te beschikken, zo die al niet algeheel is, men ook

droit anglo-saxon influence encore de nombreux Etats; les Etats-Unis, le Canada ou même le Québec, cédé par le traité de Paris en 1763, ont subi cette influence; même si des tempéraments à la liberté de tester ont été introduits en droit anglais, il n'y est toujours pas question de réserve.

Quelques remarques générales :

a) Certains droits connaissent la notion de créancier de réserve; c'est le cas en R.F.A., où même cette créance se prescrit par trois ans. Il en est ainsi en Autriche et en Grèce. En Suède, l'héritier réservataire qui n'intervient pas dans les six mois de la connaissance du testament le privant de ses droits, est forclos.

b) Si l'on ne tient compte que des seuls pays où existent des réserves, ou même des créances de réserve, la plupart du temps les quotités dont on peut disposer sont supérieures aux nôtres.

c) Dans ces derniers Etats, sont souvent prévues ensemble, l'indignité et la possibilité de porter atteinte à la réserve pour des motifs, parfois nombreux, mais prévus dans la loi.

d) Quant à l'indignité, les cas apparaissent souvent, mais pas toujours, liés à l'ordre public et leur liste est parfois impressionnante. Il est étonnant de constater parfois que ce caractère d'ordre public, lorsqu'il y est implicitement fait référence, n'empêche ni la possibilité de pardon ni l'intervention possible du juge.

e) Le projet de réforme déposé en France étend le nombre de causes, prévoit l'intervention du juge et permet le pardon.

2. Il est des comportements à ce point coupables qu'ils constituent, outre une atteinte à la victime, un trouble à la conscience de tous, tant les règles de la vie en société ont été blessées. Si de tels faits, qu'ils soient ou non connus par de nombreuses personnes, entraînent une réprobation unanime, c'est qu'ils heurtent le sentiment général et dépassent la limite du tolérable pour la conscience collective. Amener des hommes à vivre ensemble en un endroit de la planète implique qu'ils ont en commun un certain nombre de coutumes et d'institutions. Les exemples ne manquent pas de voir des forces centrifuges tenter

de l'invoering van het instituut onwaardigheid of het inkorten van een niet-bestaand voorbehouden erfdeel niet moet overwegen. De invloed van het Angelsaksische recht werkt nog door in tal van andere Staten; zo hebben de Verenigde Staten, Canada en zelfs Quebec, dat bij het verdrag van Parijs (1763) werd afgestaan, de invloed ervan ondergaan. Ook al heeft het Engels recht de beschikkingsbevoegdheid van de erflater op sommige punten beperkt, toch is er nog steeds geen sprake van een voorbehouden erfdeel.

Enkele opmerkingen van algemene aard :

a) In sommige rechtssystemen bestaat het begrip «schuldeiser van het voorbehouden erfdeel». Dat is onder meer zo in de Bondsrepubliek Duitsland, waar die vordering verjaart door verloop van drie jaar. Ook in Oostenrijk en Griekenland bestaat die regeling. In Zweden wordt de legitimaris dan weer uitgesloten indien hij niet optreedt binnen zes maanden nadat hij kennis heeft gekregen van het testament dat hem zijn rechten ontnemt.

b) Houdt men alleen rekening met die landen waar het voorbehouden erfdeel bestaat, of zelfs vorderingen op dat voorbehouden erfdeel, dan is het beschikbaar gedeelte veelal hoger dan bij ons.

c) Deze landen hebben vaak het instituut onwaardigheid en de mogelijkheid om het voorbehouden erfdeel in te korten samen in hun wetgeving opgenomen en de redenen die er aanleiding toe geven, zijn soms talrijk, maar duidelijk in de wet vastgelegd.

d) In verband met de onwaardigheid houden de gevallen vaak, maar niet altijd, verband met de openbare orde. Soms staan ze opgesomd in ellenlange lijsten. Opmerkelijk is dat wanneer impliciet wordt verwezen naar de openbare orde, zulks in sommige gevallen niet belet dat het schenken van vergiffenis mogelijk blijft of dat de rechter zich over de zaak kan uitspreken.

e) Het hervormingsontwerp dat in Frankrijk is ingediend, breidt het aantal gronden uit, voorziet in het optreden van de rechter en maakt het schenken van vergiffenis mogelijk.

2. Gedragingen kunnen zo schuldig zijn dat zij niet alleen een aanslag op het slachtoffer vormen, doch ook een ieder in zijn morele opvattingen verstoren omdat de regels van het sociaal verkeer ernstig werden overtreden. Ongeacht of dergelijke feiten de openbaarheid halen of niet, zij worden altijd eenparig afgekeurd omdat zij de gevoelens van de mensen kwetsen en de grenzen van het toelaatbare overschrijden. Wil men dat mensen samenleven op een bepaalde plaats van onze planeet, dan houdt zulks in dat zij een aantal gewoonten en instituten aanvaarden. Er zijn voorbeelden genoeg van middelpuntvlie-

la dislocation des Etats, lorsque n'existe pas un certain consensus. La multitude des personnes qui composent cette nation se retrouve ainsi unie autour de normes dont nul ne peut comprendre, ni *a fortiori* admettre les violations les plus révoltantes. C'est bien là que se retrouve une certaine idée de l'ordre des familles ou plus simplement d'ordre public en droit privé. Jamais sentiment populaire ne comprendra que le coupable des agissements les plus graves puisse recevoir des biens de sa victime, par succession ou testament, ni même continuer de bénéficier d'une libéralité antérieurement consentie par elle. Pour ces motifs, les mécanismes existants des articles 727 et suivants, 745septies, 913, 915, 955 et 1046 du Code civil doivent être réexaminés.

*
* *

IV. 1. L'indignité, en tant que peine civile imposée par le législateur, est adaptée pour sanctionner le coupable d'une faute à l'égard du *de cujus*, lorsque cette faute est également une perturbation grave aux principes d'organisation et de stabilité de la société, c'est-à-dire à l'ordre public. Les lois d'ordre public sont souvent comprises comme seulement relatives à l'organisation de l'Etat et aux intérêts collectifs, mais il y a plus; on ne peut perdre de vue l'existence de règles d'ordre public en droit privé. C'est ainsi que l'un des nombreux arrêts de la Cour de cassation considère qu'en droit privé, est d'ordre public un texte qui établit les «bases juridiques fondamentales sur lesquelles repose l'ordre économique ou moral d'une société» (Cass., 9 décembre 1948, Pas. I, 699). Le législateur doit, en cette hypothèse, dépasser nettement la seule protection des intérêts privés. Certains comportements portant atteinte à des particuliers sont également une blessure à l'ordre public, et c'est pourquoi ils peuvent faire l'objet d'une sanction pénale; toutefois, au regard de l'indignité successorale, il ne peut être question d'établir une équivalence. Seuls les agissements qu'à une époque considérée, la conscience collective considère comme les plus intolérables, méritent d'être retenus. De nos jours, les moyens de communication sont tels que plus rien ne demeure longtemps caché. Dès que certains faits sont connus, le corps social est en effet outragé à ce point, au-delà même de ce que peut accepter de subir une victime, qu'il en jaillit spontanément un sentiment de réprobation unanime. Que certains forfaits ou méfaits ne fassent pas obstacle au droit de recueillir d'une victime, une succession ou un legs, voire de conserver le bénéfice d'une libéralité, est réprouvé par les citoyens instruits des circonstances de la cause.

dende krachten die trachten een Staat te doen barsten wanneer er geen vorm van eensgezindheid bestaat. Het merendeel van de mensen die een natie vormen, huldigen dezelfde normen en niemand zal begrijpen noch, *a fortiori*, goedkeuren dat die normen op schandelijke wijze worden overschreden. Het gaat hier om de idee die men heeft over de fundamenteën van het familierecht of, eenvoudiger uitgedrukt, van de openbare orde in het privaatrecht. Mensen zullen nooit kunnen aanvaarden dat wie zich schuldig maakt aan de zwaarste vergrijpen, ook nog de goederen van zijn slachtoffer via erfenis of testament in zijn bezit kan krijgen, of zelfs ook maar een gift kan behouden die het slachtoffer hem voordien heeft gedaan. Om die redenen behoort de geldende regeling van de artikelen 727 en volgende, 745septies, 913, 915, 955 en 1046 van het Burgerlijk Wetboek opnieuw onderzocht te worden.

*
* *

IV. 1. Als burgerlijke en door de wetgever opgelegde straf is de onwaardigheid het aangewezen middel om hem te straffen die zich schuldig maakt aan een fout tegenover de erflater, wanneer ook nog blijkt dat deze fout de beginselen van de organisatie en de stabiliteit van onze maatschappij heeft aangetast, kortom de openbare orde ernstig heeft verstoord. Van wetten van openbare orde wordt vaak beweerd dat zij alleen betrekking kunnen hebben op de inrichting van de Staat en op het algemeen belang, doch zij kunnen verder reiken. Men mag niet uit het oog verliezen dat er regelingen van openbare orde bestaan in het privaatrecht. Zo heeft het Hof van Cassatie bij herhaling beslist dat in het privaatrecht als van openbare orde moet worden beschouwd een tekst die de fundamentele rechtsgrond vormt waarop de economische of morele orde van een maatschappij berust (Cass. 9 december 1948, Pas. I, 699). In dat geval moet de wetgever verder gaan dan de loutere bescherming van particuliere belangen. Bepaalde gedragingen die particulieren schaden, kunnen immers ook de openbare orde verstoren en om die reden kan dan ook een strafsanctie worden opgelegd. Wat nu de onwaardigheid in het erfrecht betreft, kan men de begrippen niet zomaar gelijkschakelen. In aanmerking komen alleen die handelingen die de maatschappij in haar geheel in een bepaald tijdperk als moreel volstrekt ontoelaatbaar beschouwt. Wij leven in een tijd van telecommunicatie, waarin alles vrij snel aan het licht komt. Zodra bepaalde feiten bekend raken, is de maatschappij in al haar geledingen immers zo verontwaardigd, soms boven wat redelijkerwijze voor het slachtoffer aanvaardbaar is, dat iedereen die daad spontaan afkeurt. Degenen die van de omstandigheden van de zaak op de hoogte zijn, spreken hun afkeuring uit over het feit dat bepaalde wandaden geen hinderpaal vormen voor de uitoefening van het recht om een erfenis of een legaat van het slachtoffer te verkrijgen, of zelfs een gift nog langer in bezit te houden.

2. D'une telle conception des choses, les conséquences se déduisent facilement. Les causes d'indignité doivent être très limitées en nombre. Elles doivent agir de plein droit. Le pardon ne peut être possible puisque, outre la victime, la société a souffert également; en effet, le pardon de l'une ne peut impliquer celui de l'autre. Au législateur seul de décider et de justifier la peine. Enfin, c'est à tort que l'article 730 du Code civil prive les enfants de l'indigne du droit de venir par représentation à la succession de leur auteur, puisqu'ils n'ont personnellement rien à se voir reprocher.

3. La première cause d'indignité est la condamnation pour avoir donné ou tenté de donner la mort. Outre que la participation n'est pas prévue, il faut une condamnation. Que d'écrits, tant en France qu'en Belgique, sur le sens à réserver au terme « condamné » ! Voir notamment Cass., 22 décembre 1945, Pas., 296, conclusions de M. Hayoit de Termicourt in *Arresten van het Hof*, 1945, p. 265; De Page, tome IX, n° 76; P. Raynaud, *Les successions et les libéralités*, Sirey, 1983, n° 38; Malaurie, *Les successions et les libéralités*, Cujas, 1989, n° 58; F. Terré, *Les successions et les libéralités*, Dalloz, 1988, n° 48.

La méthode d'interprétation de P. Delnoy pour le mot « condamné » (in J.T., 1990, p. 68) peut difficilement être suivie, dès lors qu'il avait écrit (in J.T., 1989, p. 393) qu'une loi ne doit « ... être appliquée lorsque, d'une manière évidente, la volonté que sa lettre exprime n'est absolument plus celle de son auteur... ». Il n'y a pas lieu de se suffire d'une décision de culpabilité, puisqu'une condamnation pénale est plus conforme à la conception qui vient d'être définie par la majorité de la jurisprudence et des auteurs. Le projet de réforme déposé à l'Assemblée nationale française maintient au reste cette option. Le texte est à modifier pour retenir la participation.

La seconde hypothèse envisagée est l'accusation capitale jugée calomnieuse. Cela implique la dénonciation (article 30, Code d'instruction criminelle), la plainte ou la constitution de partie civile (article 63, Code d'instruction criminelle) et le témoignage à charge (articles 215 à 217 du Code pénal). Dekkers, *Précis de droit civil*, tome III, 1955, n° 409; De Page, tome IX, n° 77. Par contre, il n'est pas question du faux témoignage en matière correctionnelle, ni des faux certificats en qualité de témoins (article 209 du Code pénal). Ici également la majorité des auteurs cités exigent une condamnation pénale. Il paraît inopportun de garder cette cause d'indignité, limitée

2. Een dergelijke opvatting leidt tot gevolgen die zich gemakkelijk laten raden. Het aantal gronden van onwaardigheid moet zeer beperkt gehouden worden. Ze moeten van rechtswege toepassing krijgen. Er mag geen mogelijkheid tot het schenken van vergiffenis bestaan, omdat niet alleen het slachtoffer maar ook de maatschappij zwaar werden getroffen. De vergiffenis die het slachtoffer schenkt, veronderstelt immers niet automatisch die van de maatschappij. Het staat alleen aan de wetgever te beslissen welke straf hij oplegt en zijn houding te verantwoorden. Ten slotte blijkt dat artikel 730 van het Burgerlijk Wetboek ten onrechte de kinderen van de onwaardige uitsluit om bij plaatsvervulling tot de erfenis van hun rechtsvoorganger te komen, aangezien zij zich niets te verwijten hebben.

3. De eerste grond van onwaardigheid is de veroordeling wegens doodslag of poging daartoe. Afgezien van het feit dat niet voorzien is in medeplichtigheid aan doodslag, is er een veroordeling nodig. Hoeveel inkt is er niet gevloeid, zowel in Frankrijk als in België, betreffende de zin die moet worden gegeven aan het begrip « veroordeeld » ? Zie met name Cass., 22 december 1945 (Pas. 296), conclusies van Hayoit de Termicourt in *Arresten van het Hof*, 1945, blz. 265; De Page, deel IX, n° 76; P. Raynaud, *Les successions et les libéralités*, Sirey, 1983, n° 38; Malaurie, *Les successions et les libéralités*, Cujas, 1989, n° 58; F. Terré, *Les successions et les libéralités*, Dalloz, 1988, n° 48.

De interpretatiemethode van P. Delnoy voor het woord « veroordeeld » (in J.T. 1990, blz. 68) kan moeilijk worden gevolgd, aangezien hij had geschreven (in J.T. 1989, blz. 393) dat « une loi ne doit ... être appliquée, lorsque d'une manière évidente, la volonté que sa lettre exprime n'est absolument plus celle de son auteur... ». Er kan niet worden volstaan met een beslissing dat iemand schuld heeft, aangezien een strafrechtelijke veroordeling meer overeenstemt met de opvatting die meestal door de rechtspraak en de rechtsleer wordt gehuldigd. Het ontwerp tot hervorming ingediend in de Franse Assemblée nationale kiest trouwens voor die oplossing. De tekst dient zo te worden gewijzigd dat het begrip medeplichtigheid erin wordt opgenomen.

De tweede grond is de als lasterlijk geoordeelde beschuldiging van een feit waarop doodstraf is gesteld. Dat houdt in aangifte (artikel 30, Wetboek van strafvordering), klacht of vordering als burgerlijke partij (artikel 63, Wetboek van strafvordering) en getuigenis à charge (artikelen 215 tot 217 van het Strafwetboek). Dekkers, *Précis de droit civil*, deel III, 1955, n° 409; De Page, deel IX, n° 77. Er is echter geen sprake van valse getuigenis in correctionele zaken, noch van het meewerken aan de afgifte van valse getuigenschriften door getuigen (artikel 209 van het Strafwetboek). Ook hier eisen de meeste genoemde auteurs een strafrechtelijke veroordeling. Het lijkt

à une accusation capitale, puisque tôt ou tard il faudra supprimer la peine de mort en Belgique, à l'instar de la loi française du 9 octobre 1981. Il sera suggéré une formule plus moderne et plus réaliste.

La troisième cause, l'absence de dénonciation du meurtre du défunt et non du meurtrier, par l'héritier majeur pour autant qu'il ne soit pas repris dans la liste de l'article 728, est un vestige de la « vendetta » qui relève « ... d'avantage du roman policier que du droit... » (L. Raucent, *Les successions*, Bruylant 1981, tome I, p. 78). Il paraît opportun de supprimer cet archaïsme à l'instar du projet déposé en France.

4. A ces causes générales d'indignité, s'ajoutent celles qui frappent, d'une part, certains parents à l'égard de la succession de leurs enfants (article 33 de la loi du 8 avril 1965) et, d'autre part, le survivant à l'égard des biens laissés par le conjoint prédécédé (article 745septies du Code civil).

a) L'effet automatique de l'indignité pour cause de déchéance totale de l'autorité parentale, ou même partielle faisant référence à l'article 33, alinéa 2, 5°, de la loi du 8 avril 1965, est — à supposer que la mesure ne soit pas rapportée (article 60 de la loi) — une cause d'indignité de succéder à ses enfants.

On doit éviter de devoir saisir le juge de la jeunesse d'une instance, dans laquelle il n'y a pas de mineur en cause, pour le seul but d'obtenir l'effet de l'article 33 de la loi du 8 avril 1965 qui concerne l'incapacité de succéder (P. Delnoy, *Les successions*, in J.T., 1990, spéc. p. 70). La possible exhérédation permettra d'aboutir à ce résultat sans les inconvénients évidents de la formule précédente.

Il paraît judicieux de déplacer ce texte, pour rassembler tout ce qui concerne l'indignité, dans le chapitre II, du titre 1er, du livre III, du Code civil.

b) Dans l'article 745septies actuel, une déchéance partielle, sans plus de précision, suffit, et cela peut se concevoir. Elle doit concerner l'ensemble des enfants communs. Elle n'est pas automatique et doit être demandée par les descendants, c'est-à-dire par ceux-là même qui peuvent avoir principalement en vue leur seul intérêt matériel.

niet zinvol die grond van onwaardigheid, beperkt tot een beschuldiging van een feit waarop doodstraf is gesteld, te behouden aangezien men vroeg of laat de doodstraf in België zal moeten afschaffen, naar het voorbeeld van de Franse wet van 9 oktober 1981. Er wordt een meer moderne en meer realistische formule voorgesteld.

De derde grond, namelijk het nalaten van een aangifte van doodslag op de overledene — niet van de moordenaar — door de meerderjarige erfgenaam, voor zover hij niet voorkomt in de lijst van artikel 728, is een overblijfsel van de « vendetta » die meer thuishoort in een detectiveroman dan in het recht (aldus L. Raucent, *Les successions*, Bruylant, 1981, deel I, blz. 78). Het lijkt zinvol dat archaïsme op te ruimen, naar het voorbeeld van het in Frankrijk ingediende ontwerp.

4. Aan die algemene gronden van onwaardigheid dienen te worden toegevoegd die welke betrekking hebben enerzijds op sommige ouders ten aanzien van de nalatenschap van hun kinderen (artikel 33 van de wet van 8 april 1965) en anderzijds op de langstlevende echtgenoot ten aanzien van de goederen die door de vooroverleden echtgenoot worden nagelaten (artikel 745septies van het Burgerlijk Wetboek).

a) Met verwijzing naar artikel 33, tweede lid, 5°, van de wet van 8 april 1965, moet de volledige en zelfs gedeeltelijke ontzetting uit het ouderlijk gezag (en gesteld dat de maatregel niet wordt ingetrokken, artikel 60 van de wet) automatisch tot gevolg hebben dat de ouders onwaardig zijn om van hun kinderen te erven.

Voorkomen dient te worden dat men naar de jeugdrechter moet stappen voor een geding waarbij geen minderjarige betrokken is, met als enig doel een beroep te kunnen doen op artikel 33 van de wet van 8 april 1965, dat de onbekwaamheid om te erven betreft (P. Delnoy, *Les successions*, in J.T. 1990, spec., blz. 70). Ook onterving is immers mogelijk met hetzelfde resultaat en zonder de duidelijke nadelen van de vorige formule.

Het zou verstandig zijn die tekst elders te plaatsen, zodat alles wat de onwaardigheid betreft, kan worden ondergebracht in boek III, titel I, hoofdstuk II, van het Burgerlijk Wetboek.

b) Luidens het huidige artikel 745septies, is een gedeeltelijke ontzetting, zonder verdere verduidelijking, voldoende en daar valt in te komen. Zij moet alle gemeenschappelijke kinderen betreffen. Zij werkt niet automatisch en moet door de afstammelingen worden gevorderd, dat wil zeggen door degenen die misschien vooral hun materiële belangen op het oog hebben.

Trop souvent, on perd de vue, et ceci entraîne une confusion dans les esprits, qu'il ne s'agit pas ici du droit de succéder à ses enfants — on en est déjà incapable par l'effet automatique de l'article 33 de la loi du 8 avril 1965 —, mais du droit de succéder à son conjoint. L'article 745^{septies} porte sur les droits prévus à l'article 745bis; de plus, il n'est pas question des droits réservataires de l'article 915bis; ceci est sujet de réflexion, mais il y a plus. Pourquoi faut-il l'intervention des descendants au décès du prémourant ? Le système actuel permettrait même deux procédures pénibles : l'une en déchéance à l'égard des enfants, comme l'a indiqué P. Delnoy, puis une seconde, dans l'année sans doute, en reconnaissance de l'indignité de succéder au prémourant ! Tout cela est peu cohérent et source d'affliction et de déchirement supplémentaires, après le deuil subi par le survivant; même si son comportement à l'égard des enfants ne fut pas admissible, faut-il en ajouter encore ! Il y a donc lieu de revenir à l'échange de vue qui eut lieu en la commission de la Justice et au système voté par le Sénat le 21 novembre 1973 (Doc. Chambre n° 716, 1973-1974), même s'il fut modifié par la Chambre. Ceci évitera un second procès douloureux et inutile à l'encontre du conjoint survivant, cette fois à l'initiative de ses enfants. On en revient ainsi — faut-il le rappeler — au mécanisme de l'ancien article 767, II, § 9, du Code civil. Il ne manque donc pas de sujets de réflexion à ce propos et l'anomalie considérée par le président R. Bourseau est peut-être plus évidente et plus contestable encore qu'il y paraît (R. Bourseau, *Les droits successoraux du conjoint survivant*, Larcier, 1982, p. 93). De plus, il n'y a pas lieu de maintenir la différence de statut qui pourrait exister entre les enfants qu'aurait pu avoir le survivant avec le défunt. Puisqu'à nouveau il s'agit d'une hypothèse d'indignité, la logique conduit à la placer également dans la partie du Code qui lui est consacrée.

5. Telles sont certaines critiques de l'institution actuelle de l'indignité. Pour la suite du propos, retenons déjà, avec le professeur Raucent, que la loi est trop restrictive dès lors qu'elle est comparée aux droits étrangers et que l'on «... connaît ces cas déplorables d'enfants venant à la succession d'un père ou d'une mère dont ils se sont complètement désintéressés depuis plusieurs années...» (L. Raucent, *op. cit.*, p. 78. *idem* dans l'édition de 1988, p. 58). Les propos de Laurent rapportés par les Pandectes allaient déjà dans le même sens (tome II, n° 9).

6. Pour éviter l'ampleur exagérée du propos, l'étude du droit à l'étranger et du projet de réforme français ne sera pas exhaustive. Il suffit de relever ce qui

Al te vaak verliest men uit het oog, en dat geeft aanleiding tot verwarring, dat het hier niet gaat om het recht te erven van zijn kinderen — uitsluiting van dat recht bestaat reeds door de automatische werking van artikel 33 van de wet van 8 april 1965 — maar om het recht van zijn echtgenoot te erven. Artikel 745^{septies} heeft betrekking op de rechten vastgelegd in artikel 745bis; bovendien is er geen sprake van de rechten van de legitimaris bedoeld in artikel 915bis; dat is een punt van overweging, maar er is meer. Waarom is het optreden van de afstammelingen nodig bij het overlijden van de vooroverledene ? De huidige regeling maakt zelfs twee pijnlijke procedures mogelijk: een vordering tot ontzetting uit het ouderlijk gezag over de kinderen, zoals P. Delnoy heeft aangetoond, en een tweede vordering, zeker binnen het jaar, tot erkenning van de onwaardigheid om van de vooroverledene te erven ! Dat is allemaal weinig samenhangend en een bron van bijkomende smart en verdriet, bovenop de rouw waarin de langstlevende echtgenoot is gedompeld. Zelfs indien zijn gedrag jegens de kinderen niet aanvaardbaar is, is bijkomend leed niet wenselijk ! Er moet dus opnieuw worden aangeknoopt bij de gedachtenwisseling die plaatsvond in de Commissie voor de Justitie en bij de regeling die door de Senaat werd goedgekeurd op 21 november 1973 (Gedr. St. Kamer n° 716, 1973-1974), zelfs al werd die gewijzigd door de Kamer. Dat zal een tweede pijnlijk en nutteloos proces tegen de langstlevende echtgenoot, dit keer op initiatief van de kinderen, voorkomen. Men zal, hoeft het herhaald, dan terugkeren naar de regeling van het oude artikel 767, II, § 9, van het Burgerlijk Wetboek. Er is dus voldoende stof tot nadenken en de anomalie waarover voorzitter R. Bourseau het had, is misschien nog duidelijker en geeft aanleiding tot nog meer betwistingen dan op het eerste gezicht lijkt (R. Bourseau, *Les droits successoraux du conjoint survivant*, Larcier, 1982, blz. 93). Voorts dient er geen onderscheid inzake status te worden gehandhaafd tussen de kinderen die de overlevende eventueel heeft met de overledene. Aangezien het ook hier gaat om een geval van onwaardigheid, ligt het in de rede ook dit onder te brengen in het deel van het Burgerlijk Wetboek dat over dat onderwerp handelt.

5. Dat zijn enkele kritieken op het instituut van de onwaardigheid. Voor het vervolg van de uiteenzetting kunnen wij er, samen met professor Raucent, van uitgaan dat de wet te beperkend is in vergelijking met buitenlandse wetgevingen en dat er ook pijnlijke gevallen zijn van kinderen die erven van ouders naar wie ze al jaren niet hebben omgezien (L. Raucent, *op. cit.* blz. 78, *idem* in de uitgave 1988, blz. 58). De ideeën van Laurent, zoals die vastgelegd zijn in de Pandectes, gingen reeds in dezelfde zin (deel II, n° 9).

6. Om te voorkomen dat deze toelichting te uitgebreid wordt, zal de studie van het buitenlandse recht en van het Franse hervormingsontwerp niet uitput-

se rencontre le plus fréquemment et les expériences qui peuvent être intéressantes. On y retrouve nos causes générales d'indignité, ainsi que les causes propres au conjoint survivant, aux descendants et aux ascendants. En outre, il existe souvent des causes d'indignité pour les légataires, qui chez nous sont causes de révocabilité dans l'article 1046.

Est considérée :

— L'atteinte à la vie, ou la simple tentative, à l'endroit non seulement du défunt, mais aussi de son conjoint ou de ses descendants (Espagne, Grèce, Italie, Portugal). En Norvège, l'homicide d'un héritier plus proche rend indigne de succéder.

— Certains crimes et délits susceptibles de peines permettent une peine d'un an seulement (Danemark, Autriche, Norvège).

— Des accusations calomnieuses de faits parfois constitutifs de simples délits (Espagne, Grèce, Italie, Pays-Bas, Portugal). On retrouve cette idée dans la réforme projetée en France, pour le faux témoignage et la dénonciation calomnieuse en matière criminelle.

— Tout fait ayant pour finalité, soit de forcer ou d'empêcher la rédaction ou la modification d'un testament, soit de cacher ou de falsifier un testament, peu importe les moyens utilisés (R.F.A., Autriche, Espagne, Grèce, Italie, Pays-Bas, Norvège, Portugal, Suisse). Le projet du ministre Arpaillange ne reprend pas cette cause la plus répandue.

— Les menaces graves, non liées à la faculté de tester, sont parfois retenues (Danemark).

— Pour tous héritiers, le refus d'assistance ou de secours (Norvège); pour les ascendants et le conjoint seulement (Autriche). Il est proposé à l'Assemblée nationale française de retenir cette circonstance.

— Des fautes graves dans le comportement, telles que l'adultère ou l'immoralité (Autriche), l'injure grave (Danemark), l'abandon d'enfants, le fait de prostituer ou d'attenter à la pudeur de sa fille (Espagne). Voir notre article 955 et l'article 32 de la loi sur la protection de la jeunesse.

tend worden behandeld. Er kan worden volstaan met de meest voorkomende gevallen en met de ervaringen die interessant kunnen zijn. Wij vinden er onze algemene gronden van onwaardigheid terug, evenals de gronden die specifiek zijn voor de langstlevende echtgenoot, de afstammelingen en de bloedverwanten in de opgaande lijn. Bovendien bestaan er vaak gronden van onwaardigheid voor de legatarissen. Bij ons zijn dat gronden voor herroeping als neergelegd in artikel 1046.

Gronden van onwaardigheid in het buitenlands recht zijn :

— Doodslag of poging daartoe, niet alleen op de overledene, maar ook op zijn echtgenoot of zijn afstammelingen (Spanje, Griekenland, Italië, Portugal). In Noorwegen is het doden van een erfgenaam die in de orde van erfopvolging eerder komt, eveneens een grond van onwaardigheid.

— Sommige misdaden en wanbedrijven waarop slechts één jaar straf staat (Denemarken, Oostenrijk, Noorwegen).

— Lasterlijke beschuldigingen van feiten die soms niets meer dan een wanbedrijf uitmaken (Spanje, Griekenland, Italië, Nederland, Portugal). Men vindt dat idee in het Franse hervormingsontwerp terug voor valse getuigenis en lasterlijke aangifte in criminele zaken.

— Elk feit dat tot doel heeft, hetzij het maken of het wijzigen van een testament af te dwingen of te verhinderen, hetzij een testament te verduisteren of te vervalsen, ongeacht de gebruikte middelen (B.R.D., Oostenrijk, Spanje, Griekenland, Italië, Nederland, Noorwegen, Portugal, Zwitserland). Het ontwerp van minister Arpaillange neemt die meest voorkomende grond van onwaardigheid niet over.

— Ernstige bedreigingen, die niet in verband staan met het maken van een uiterste wilsbeschikking, worden soms in aanmerking genomen (Denemarken).

— Voor alle erfgenamen, het weigeren van hulp of bijstand (Noorwegen); alleen voor de bloedverwanten in de opgaande lijn en de echtgenoot (Oostenrijk). Aan de Franse Assemblée nationale werd voorgesteld met die feiten rekening te houden.

— Ernstige fouten in het gedrag, zoals overspel of bandeloosheid (Oostenrijk), grove beledigingen (Denemarken), verlating van kinderen, aanranden van de eerbaarheid van een dochter of ze prostitueren (Spanje). Zie artikel 955 van ons Burgerlijk Wetboek en artikel 32 van de wet betreffende de jeugdbescherming.

Si ce ramassis est trop bref, il suffit à relever encore :

a) qu'il existe dans les textes, des formules larges dont il est malaisé de connaître la portée que la jurisprudence et la doctrine leur donnent dans ces pays;

b) que selon le cas, une simple décision de culpabilité suffit, une décision pénale n'est pas toujours nécessaire;

c) que parfois le pardon est possible;

d) que souvent les réservataires de l'indigne viennent à sa place;

e) que, dans la majorité de ces pays, l'exhérédation des réservataires est possible pour les mêmes motifs que l'indignité, ce qui se comprend mal;

f) que des fautes qui justifient ici l'indignité peuvent justifier là une atteinte à la réserve, ou inversement sans qu'on aperçoive la raison de ces différences;

g) en Suède, l'indignité n'existe pas, car tout est prévu en exhérédation.

7. Cet exposé ne permet de retenir qu'une seule hypothèse nouvelle à prendre en considération, comme dans le projet du ministre Arpaillage. Ce sont les faits constitutifs du faux témoignage en matière criminelle et de dénonciation calomnieuse de crimes. Ils vont avoir un tel retentissement sur le déroulement ou l'ouverture d'une instance aux assises que le comportement calomnieux suscitera une réprobation unanime amplifiée par la publicité, toujours donnée à de telles procédures. On peut envisager de l'étendre aux procédures correctionnelles, car l'importance du témoignage est capital pour forger l'intime conviction du juge pénal. Toute faute de ce genre est un trouble au fonctionnement du pouvoir judiciaire; pour cette raison, il ne sera pas proposé de distinguer si la procédure correctionnelle fait suite à une décision de correctionnalisation d'un crime ou à un délit, même lorsque dans certains cas ce dernier est appelé à tort réglementaire ou contraventionnel; car plus grave en ses conséquences qu'il y paraît. Seules les procédures pour délits involontaires devraient être écartées.

Quant aux manoeuvres en matière testamentaire, il existe une procédure possible pour vice du consentement, même si elle est difficile. Il ne paraît donc pas utile d'en faire une cause d'indignité, ce qu'au reste ne fait pas le projet de réforme déposé en

Mocht dit overzicht te kort lijken, dan zij er bovendien op gewezen dat :

a) de wetteksten in ruime bewoordingen zijn gesteld, waarvan men moeilijk de draagwijdte kan kennen die daaraan door de rechtspraak en de rechtsleer in die landen wordt gegeven;

b) naar gelang van het geval, een gewone beslissing dat iemand schuld heeft, voldoende is en een strafrechtelijke beslissing niet steeds noodzakelijk is;

c) het schenken van vergiffenis soms mogelijk is;

d) de legitimarissen van de onwaardige vaak in diens plaats opkomen;

e) in de meerderheid van die landen de onterving van de legitimarissen mogelijk is op dezelfde gronden als voor de onwaardigheid, wat moeilijk te begrijpen valt;

f) fouten die in het ene land aanleiding geven tot onwaardigheid, in een ander land tot een inkorting van het wettelijk erfdeel kunnen leiden of omgekeerd, zonder dat het waarom van die verschillen duidelijk wordt;

g) in Zweden de onwaardigheid niet bestaat omdat de ontervingsregeling alles dekt.

7. Uit deze uiteenzetting blijkt dat slechts één nieuwe hypothese in overweging kan worden genomen, zoals in het ontwerp van minister Arpaillage, nl. valse getuigenis in criminele zaken en lasterlijke aangifte van misdaden. Die zullen een dergelijke weerslag hebben op het verloop of op het instellen van een assisenzaak dat het lasterend handelen op algemene afkeuring zal worden onthaald, nog versterkt door de ruchtbaarheid die steeds aan dergelijke zaken wordt gegeven. Men kan overwegen die hypothese uit te breiden tot correctionele procedures, want de getuigenis is essentieel voor het oordeel van de strafrechter. Wie zich daaraan schuldig maakt, verstoort de werking van de rechterlijke macht. Om die reden wordt niet voorgesteld een onderscheid te maken tussen het feit of de correctionele procedure volgt op een beslissing tot correctionalisering van een misdaad dan wel op een wanbedrijf, zelfs in de gevallen waarin het wanbedrijf ten onrechte tot overtreding gereduceerd wanbedrijf wordt genoemd, want dat heeft ergere gevolgen dan op het eerste gezicht lijkt. Alleen de procedures voor misdrijven zonder opzet zouden moeten worden afgewezen.

Wat kunstgrepen in testamentzaken betreft, is een procedure mogelijk wegens wilsgebrek, maar die is moeilijk. Het lijkt dus niet aangewezen er een grond van onwaardigheid van te maken, wat het in Frankrijk ingediende ontwerp trouwens ook niet

France. Il reste que si l'auteur de ces faits était un réservataire, la question serait plus délicate, mais est-elle à ce point fréquente qu'il faille s'y attarder ? De toute façon, ce ne sont là qu'intérêts privés auxquels il n'est donné aucune publicité.

*
* *

V. 1. Le professeur De Page estime à juste titre choquant que la succession *ab intestato*, à la nature de laquelle participe la réserve, ne soit pas sur le même pied que la succession testamentaire. Il est inconcevable de voir quelqu'un être indigne sur base des articles 955, 2°, et 1046 combinés et ne pas l'être sur base de l'article 727 — s'il est en même temps successible — et sur base des articles 913 ou 915 — s'il est aussi réservataire. H. De Page estime, dans sa critique des textes actuels, que *de lege ferenda*, il est nécessaire de revoir cette matière, même si cela ne lui paraît pas facile à réaliser (De Page, *op. cit.*, tome VIII/2, spéc. n° 1217 à 1219).

Si donc il s'agit d'un légataire dont la conduite est telle qu'elle constitue un fait d'ingratitude à l'égard du testateur pour sévices, délits ou d'injures graves, la révocation des dispositions testamentaires sera possible. Bien entendu, de son vivant, le testateur aura seul la liberté de prendre de nouvelles dispositions remplaçant les précédentes, ce qui sera la sanction idéale du légataire potentiel. Postérieurement au décès, la demande des ayants droit se conçoit s'il y a inexécution des charges ou attentat à la vie du *de cujus*; cela paraît cependant moins évident si les injures ou sévices ont été connus du défunt et ont pu être pardonnés par lui. Par contre, il est logique de permettre l'action des ayants droit, si l'injure grave est faite à la mémoire du défunt. Tel n'est pas le cas des successions *ab intestato*.

Puisque dans notre droit, la réserve consiste en une part héréditaire et non en un droit de créance, elle s'exécute en nature et elle est une transmission à titre universel, portant sur une quotité du patrimoine. On l'acquiert de droit, sans avoir à la demander, qu'il s'agisse de la totalité ou d'une part de la succession. Le réservataire pourrait bénéficier de legs particuliers qui pourront donner lieu à un règlement en valeur, dans la limite de la quotité disponible. Si les legs particuliers peuvent être affectés par les articles 955 et 1046 combinés du Code civil, il en est autrement de la réserve, et c'est ici que se perçoit la pertinence de l'observation du professeur De Page.

doet. Indien degene die de feiten begaat, een legitimaris is, ligt de zaak gevoeliger maar is zij wel zo frequent dat men er moet bij stilstaan? Het gaat hoe dan ook om louter particuliere belangen, waaraan geen ruchtbaarheid wordt gegeven.

*
* *

V. 1. Professor De Page vindt het terecht ergerlijk dat de erfopvolging *ab intestato*, waarbij eveneens een voorbehouden erfdeel wordt toegekend, niet op dezelfde voet geplaatst wordt als de erfopvolging bij testament. Het is ongehoord dat iemand onwaardig wordt bevonden op grond van de gecombineerde werking van de artikelen 955, 2°, en 1046 en niet onwaardig wordt bevonden op grond van artikel 727 — indien hij terzelfder tijd erfgerechtigde is — en op grond van de artikelen 913 of 915 — indien hij ook legitimaris is. H. De Page meent in zijn kritiek op de huidige teksten dat het *de lege ferenda* noodzakelijk is die materie te herzien, ook al lijkt hem dat niet gemakkelijk te verwezenlijken (De Page, *op. cit.* deel VIII/2, spec., n° 1217 tot 1219).

Gaat het dus om een legataris wiens gedrag, wegens mishandelingen, misdrijven of grove beledigingen als ondankbaarheid jegens de erflater kan worden aangemerkt, dan zal de herroeping van de uiterste wilsbeschikking mogelijk zijn. Zo lang hij leeft, zal uiteraard alleen de erflater de mogelijkheid hebben om nieuwe beschikkingen te maken ter vervanging van de vorige, wat de ideale straf zal zijn voor de potentiële legataris. Na het overlijden zal een vordering van de rechtverkrijgenden denkbaar zijn wanneer niet wordt voldaan aan de lasten of wanneer een aanslag op het leven van de erflater is gepleegd. Dat lijkt echter minder vanzelf te spreken indien de beledigingen of mishandelingen aan de overledene bekend waren en door hem kunnen zijn vergeven. Daarentegen is het logisch dat een vordering van de rechtverkrijgenden mogelijk is, indien de nagedachtenis van de overledene een grove belediging is aangedaan. Dat is niet het geval bij *ab intestato*-erfopvolgingen.

Aangezien in ons recht het wettelijk erfdeel een aandeel in de erfenis is en niet een vorderingsrecht, wordt het in natura uitgekeerd en is het een overdracht onder algemene titel, dat op een deel van het vermogen betrekking heeft. Men verwerft het van rechtswege, zonder het te moeten vorderen, ongeacht of het gaat om de hele nalatenschap dan wel om een deel daarvan. De legitimaris zou bijzondere legaten kunnen verkrijgen die aanleiding kunnen geven tot voldoening van de tegenwaarde binnen de perken van het beschikbare gedeelte. Bijzondere legaten kunnen door de combinatie van de artikelen 955 en 1046 van het Burgerlijk Wetboek worden herroepen, maar dat geldt niet voor het wettelijk erfdeel. Hier blijkt dan ook dat de opmerking van professor De Page terecht is.

2. Les notaires de France ont consacré leur congrès de Deauville à la dévolution successorale; c'était en 1975, c'est-à-dire il y a près de vingt ans; en outre, il faut tenir compte du délai indispensable pour réunir les éléments et confectionner les rapports. Depuis lors, quelle évolution des mœurs et des idées, s'il ne s'agit pas d'une révolution! Quoi qu'il en soit, il y eut trois commissions. La première, consacrée à la dévolution légale, entendit le rapporteur suggérer la suppression de la réserve des ascendants, la réduction de la réserve des descendants (dans le seul cas où il y a plus d'un enfant, on se demande pourquoi) et une extension très limitée des cas d'indignité; il était suggéré que la succession testamentaire fasse le reste. A la deuxième commission, consacrée à la succession testamentaire, le rapporteur suggéra, au contraire, l'extension des causes d'indignité. Le rapporteur de la troisième commission, consacrée aux arrangements de famille, c'est-à-dire aux pactes sur successions futures, conclua par un avis favorable à une évolution allant en ce sens, conformément au souhait de la société française; il attirait l'attention des congressistes sur le fait qu'en Allemagne depuis 1900 et en Suisse depuis 1912, on n'avait pas constaté de conséquences désastreuses même si «... les effets peuvent aller jusqu'à modifier les droits héréditaires et même les droits réservataires...» (voir *La dévolution successorale* p. 715). Si tout ceci manque quelque peu d'harmonie, cela traduit un malaise certain en présence des textes actuels.

3. L'actualité se fait suffisamment l'écho de ces enfants victimes ou simplement délaissés, dont s'ils venaient à décéder, les parents seraient héritiers réservataires. Les informations laissées sans suite pour ne pas aggraver les tensions familiales, sont légions dans les divers parquets du Royaume. Il y a finalement peu de procédures en déchéance totale ou même partielle entreprises pour la même raison; au surplus, les intérêts pécuniaires sont tels que cela ne vaudrait pas souvent la peine d'avoir pour but l'application de l'article 33, alinéa 3, 5°, de la loi du 8 avril 1965. Bien entendu, voir des parents succéder à leurs enfants est une hypothèse peu habituelle et en conséquence, les situations choquantes à cet égard sont peu fréquentes.

A l'opposé, chaque jour plus nombreux, des enfants payent d'ingratitude cruelle, voire de souffrances morales ou matérielles quand ce n'est pas de sévices, l'amour et le dévouement dont les ont gratifiés sans limite leurs parents. Nul ne pourra jamais concevoir que des parents doivent supporter d'un enfant sans respect ni scrupule, tous les déshonneurs

2. De Franse notarissen hebben destijds hun congres van Deauville gewijd aan de erfopvolging. Dat was in 1975, dat wil zeggen bijna twintig jaar geleden. Daarenboven moet rekening worden gehouden met de tijd die nodig is om de gegevens te verzamelen en de rapporten op te stellen. Sindsdien zijn de zeden en de ideeën in aanzienlijke mate geëvolueerd, als men al niet van een revolutie ter zake kan spreken! Wat er ook van zij, er waren drie commissies. In de eerste, gewijd aan de wettelijke erfopvolging, suggereerde de rapporteur de afschaffing van het voorbehouden erfdeel van de bloedverwanten in de opgaande lijn, de inkorting van het voorbehouden erfdeel van de bloedverwanten in de nederdalende lijn (alleen in de gevallen waarin er meer dan één kind is, men vraagt zich af waarom) en een zeer beperkte uitbreiding van de gevallen van onwaardigheid. Gesuggereerd werd dat het overige geregeld zou worden bij uiterste wilsbeschikking. In de tweede commissie, gewijd aan de erfopvolging krachtens uiterste wil, stelde de rapporteur daarentegen de uitbreiding voor van de gronden van onwaardigheid. De rapporteur van de derde commissie, gewijd aan afspraken binnen de familie, dat wil zeggen overeenkomsten over nog niet opengevallen nalatenschappen, besloot de werkzaamheden met het aanbevelen van dergelijke afspraken, wat trouwens aansluit bij de heersende opvattingen in de Franse samenleving. Hij vestigde de aandacht van de congresgangers op het feit dat men in Duitsland sedert 1900 en in Zwitserland sedert 1912 geen rampzalige gevolgen had vastgesteld, ook al behoort een wijziging van het erfrecht en zelfs van het recht van de legitimarissen tot de mogelijkheden (zie *La dévolution successorale*, blz. 715). Dit alles wijst op een gebrek aan samenhang en ook op een malaise ten aanzien van de huidige teksten.

3. In de media wordt veel aandacht geschonken aan mishandelde of aan hun lot overgelaten kinderen van wie de ouders, bij het overlijden van die kinderen, erfgenamen met wettelijk erfdeel worden. De gerechtelijke vooronderzoeken waaraan geen gevolg wordt gegeven om de familiale spanningen niet nog erger te maken, zijn schering en inslag bij de diverse parketten van ons land. Om dezelfde reden worden maar weinig procedures tot gehele of gedeeltelijke ontzetting uit het ouderlijk gezag ingesteld. Bovendien zijn de geldelijke belangen zo gering dat het vaak niet de moeite loont om de toepassing van artikel 33, derde lid, 5°, van de wet van 8 april 1965 te vorderen. Het feit dat ouders erven van hun kinderen is een vrij ongewone hypothese en bijgevolg komen ergerlijke toestanden in dat verband niet veel voor.

Daartegenover staat dat er steeds meer gevallen zijn van kinderen die de grenzeloze liefde en toewijding van hun ouders beantwoorden met wrede ondankbaarheid, zelfs met moreel of materieel leed of mishandelingen. Niemand zal aanvaarden dat ouders de vernederingen en de ondankbaarheid moeten verdragen van een kind zonder respect of scrupu-

et toutes les ingratitudes. Il existe maintes natures rebelles et indomptables que la meilleure éducation donnée par les parents n'a pu corriger, indépendamment de leurs efforts. Lorsqu'un enfant se met délibérément hors de la cellule sociale que constitue sa famille, on ne peut admettre sa réapparition, au décès des parents, par pur intérêt matériel; « ... est-il aussi naturel d'obliger le père à transmettre toute sa fortune à ses enfants qui ne le méritent peut-être pas? Obliger aveuglément un père à qui une vie pénible et laborieuse, a permis de ramasser un petit pécule, de le transmettre à des enfants dont il n'a peut-être eu qu'à souffrir, cela ne semble-t-il pas un peu contre nature? » (W. Fildermann, *Les successions en droit comparé*, Sirey, 1909, p. 47). Convenons que s'il y a des parents passionnés et méchants, il y a aussi des enfants ingrats et méchants!

Une remarquable étude menée pour compte du centre d'études des Femmes prévoyantes socialistes de Liège par deux chercheurs, mesdames Daubie et Corrêia, à la demande du ministre François Guillaume, étude intitulée *Maltraitements envers les personnes âgées au sein de la famille*, p. 17 et suivantes, met en exergue des situations, à cet égard terrifiantes; le journal télévisé y fit écho le 19 juin 1991. Si la réalité et la fréquence de telles situations sont connues depuis bien longtemps, l'intérêt d'une telle étude est de les rappeler à l'attention. Contrairement à l'hypothèse précédente, dans le *quod plerumque fit* et conformément à la nature même des choses, ce sont les enfants qui survivent.

Quoique ce soit parfois discuté, les impératifs de gratitude sont plus proches de ceux du donataire lorsqu'il s'agit des enfants adoptés que des enfants par le sang. La violation de celle-ci est ressentie beaucoup plus douloureusement par les parents adoptifs qui, en ce cas, regrettent leur acte de générosité.

Comment donc s'étonner qu'avocats et notaires soient si souvent consultés pour la recherche d'un palliatif à l'article 913 du Code civil?

4. Tout initié convient qu'il est possible de détourner les dispositions impératives en vigueur à ce sujet. La vente en viager au profit d'un tiers, l'aliénation avec réserve d'usufruit ou à fond perdu, la tontine qui permet l'acquisition pour compte d'un survivant de plusieurs personnes, les assurances sur la vie, les dons manuels, et... tout le reste. On a même connu des familles expatriant leurs biens pour acquérir ensuite la nationalité d'un pays plus libéral. Mais à nouveau, les petites gens ne peuvent y arriver, car leurs avoirs ou leurs connaissances sont trop limités. Plusieurs auteurs qui méritent plus qu'une lecture rapide, abordent ce point (notamment L. Raucent, *Les successions*, tome I. Bruylant, 1981, p. 273 et

les. Er bestaan opstandige en ontembare naturen die zelfs door de beste opvoeding van de ouders niet konden worden gecorrigeerd, hoe groot hun inspanningen ook geweest zijn. Wanneer een kind de sociale cel die zijn gezin vormt, vrijwillig verlaat, is zijn terugkeer uit louter materiële overwegingen bij het overlijden van de ouders moeilijk aanvaardbaar. « Est-il aussi naturel d'obliger le père à transmettre toute sa fortune à ses enfants qui ne le méritent peut-être pas? Obliger aveuglément un père à qui une vie pénible et laborieuse a permis de ramasser un petit pécule, de le transmettre à des enfants dont il n'a peut-être eu qu'à souffrir, cela ne semble-t-il pas un peu contre nature... » (W. Fildermann, *Les successions en droit comparé*, Sirey, 1909, blz. 47). Toegegeven dat er weliswaar driftige en slechte ouders zijn, maar ook ondankbare en ingemene kinderen!

Een merkwaardige studie die, op verzoek van minister François Guillaume, voor rekening van het studiecentrum van de Luikse Femmes prévoyantes socialistes werd uitgevoerd door twee onderzoekers, mevrouw Daubie en mevrouw Corrêia, onder de titel *Maltraitements envers les personnes âgées au sein de la famille*, heeft in dat verband op blz. 17 en volgende ontzettende toestanden aan het licht gebracht die op 19 juni 1991 ook in het televisiejournaal aan bod kwamen. Al weet men reeds geruime tijd dat dergelijke toestanden reëel zijn en vaak voorkomen, dan nog heeft een dergelijke studie de verdienste de aandacht van het publiek daarop te vestigen. Bovendien is het, volgens de natuurlijke gang van zaken en in strijd met de vorige hypothese, meestal zo dat de kinderen overleven.

Hoewel het soms wordt betwist, wordt er van geadopteerde kinderen meer dankbaarheid verwacht dan van eigen kinderen. Gebrek aan dankbaarheid wordt door adoptieouders veel scherper gevoeld en in dat geval betreuren ze vaak hun edelmoedigheid.

Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat advocaten en notarissen vaak geraadpleegd worden om artikel 913 van het Burgerlijk Wetboek te omzeilen.

4. Elke ingewijde weet dat het mogelijk is de dwingende bepalingen die ter zake van kracht zijn, te omzeilen: de verkoop op lijfrente ten voordele van een derde, de vervreemding met voorbehoud van het vruchtgebruik of met afstand van het kapitaal, de tontine die de verkrijging mogelijk maakt voor rekening van iemand die verschillende personen overleeft, de levensverzekering, de handgiften enz. Er zijn zelfs families die hun goederen naar het buitenland overdragen en vervolgens de nationaliteit verkrijgen van een liberaler land. Maar zoiets is niet weggelegd voor de kleine man, want zijn middelen of zijn kennis schieten te kort. Verschillende auteurs, wier werken meer dan een vluchtige lectuur verdie-

suivantes; même sens, édition 1988, p. 212 et suivantes).

5. Voir ce qui existe à l'étranger, fût-ce de manière quelque peu incomplète, est ici également fort utile, avant de proposer une solution.

L'atteinte à la réserve est expressément permise par la loi; mais sous certaines conditions et dans des cas limitativement prévus, en R.F.A., Suisse, Autriche, Espagne, Portugal, Grèce, Norvège (où pourtant la réserve est limitée à 200 000 couronnes, soit $\pm$ 1100 000 francs); ceci, sans oublier les pays où n'existe pas de réserve.

Sauf en Grèce, le pardon est prévu; ceci est logique en l'espèce. Dans d'autres pays, l'indignité aboutit au même résultat, soit par les motifs qui la permettent, soit par la forme qu'elle doit prendre.

— L'ascendant ou le descendant qui a porté atteinte à la vie du testateur, de son conjoint ou d'un descendant peut être exhéredé par testament (R.F.A.). La tentative suffit parfois (Espagne, Grèce).

— Le descendant qui porte des coups et blessures contre le disposant, son conjoint ou d'autres descendants peut être exhéredé (R.F.A.). Il en est de même de l'ascendant et du descendant (Grèce).

— Des crimes et délits, la plupart du temps contre le disposant ou son conjoint, peuvent justifier l'exhéredation d'un ascendant, d'un descendant ou du conjoint (R.F.A., Grèce). Il suffit que la victime soit un proche du disposant (Suisse). La condamnation encourue pour ces mêmes faits doit avoir été de 20 ans (Autriche), 6 ans (Portugal); 2 ans suffisent si le délit est une atteinte à l'honneur ou à la liberté du disposant (Norvège).

— Ne pas respecter l'obligation alimentaire à l'égard du testateur ou le laisser dans le besoin peut justifier l'exhéredation du réservataire par le disposant (R.F.A., Autriche, Espagne, Portugal, Norvège). Il en est de même si le conjoint du disposant a été laissé dans le besoin (Espagne et Portugal).

nen, hebben dit punt aangesneden (onder meer L. Raucant, *Les successions*, deel I, Bruylant, 1981, blz. 273 en volgende; zelfde werk, uitgave 1988, blz. 212 en volgende).

5. Wat in het buitenland bestaat, ook al is het overzicht daarvan onvolledig, is ook hier het onderzoeken waard alvorens een oplossing voor te stellen.

De inkorting van het voorbehouden erfdeel wordt uitdrukkelijk toegestaan door de wet, maar onder bepaalde voorwaarden en in een aantal welbepaalde gevallen, in de Bondsrepubliek Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk, Spanje, Portugal, Griekenland, Noorwegen (al is het voorbehouden erfdeel er beperkt tot 200 000 kronen of ongeveer 1 100 000 frank), waarbij men de landen niet mag vergeten waar helemaal geen voorbehouden erfdeel bestaat.

Behalve in Griekenland, is het schenken van vergifenis in die landen mogelijk en dat is ook logisch. In andere landen heeft de onwaardigheid om te erven hetzelfde resultaat, hetzij door de redenen die ervoor worden aangevoerd, hetzij door de vorm die ze moet aannemen.

— De bloedverwant in de opgaande lijn of de bloedverwant in de nederdalende lijn die een aanslag gepleegd heeft op het leven van de erflater, zijn echtgenoot of een van hun afstammelingen kan onterfd worden bij testament (Bondsrepubliek Duitsland). De poging daartoe is soms al voldoende (Spanje, Griekenland).

— De bloedverwant in de nederdalende lijn die slagen en verwondingen toebrengt aan de beschikker, zijn echtgenoot of andere bloedverwanten in de nederdalende lijn, kan worden onterfd (Bondsrepubliek Duitsland). Hetzelfde geldt voor de bloedverwant in de opgaande lijn en voor de bloedverwant in de nederdalende lijn (Griekenland).

— Misdaden en wanbedrijven, meestal gepleegd ten nadele van de beschikker of zijn echtgenoot, kunnen de onterving van een bloedverwant in de opgaande lijn, een bloedverwant in de nederdalende lijn of de echtgenoot verantwoorden (Bondsrepubliek Duitsland, Griekenland). Het is voldoende dat het slachtoffer een naaste verwante is van de beschikker (Zwitserland). De veroordeling wegens diezelfde feiten moet tot een straf van 20 jaar leiden in Oostenrijk, 6 jaar in Portugal, en 2 jaar in Noorwegen indien het strafbaar feit een aanslag is op de eer of de vrijheid van de beschikker.

— De legitimaris die niet voldoet aan de verplichting om in het levensonderhoud van de erflater te voorzien of hem in behoeftige toestand achterlaat, kan door de beschikker worden onterfd (Bondsrepubliek Duitsland, Oostenrijk, Spanje, Portugal, Noorwegen). Hetzelfde geldt indien de echtgenoot van de beschikker in behoeftige toestand wordt achtergelaten (Spanje en Portugal).

— Mener une vie déshonorante ou immorale est une cause d'exhérédation du descendant (R.F.A., Autriche, Grèce) ou du conjoint (Autriche). La fille qui se prostitue peut être déshéritée (Espagne).

— La violation des devoirs imposés par la loi au profit du disposant ou de sa famille est une cause d'exhérédation (Suisse).

— L'offense verbale grave est une cause d'exhérédation (Espagne); au Danemark on aboutit au même résultat par le canal de l'indignité pour injures graves.

— Avoir frappé le disposant peut justifier l'exhérédation (Espagne).

— L'ascendant, le descendant ou le conjoint condamnés pour dénonciation calomnieuse de crimes ou de délits susceptibles d'encourir une peine d'un an, peut justifier son exhérédation (Espagne). Il en est de même pour le faux témoignage, à l'égard non seulement du disposant, mais de son conjoint et de ses descendants (Portugal).

— Abandonner un enfant, prostituer sa fille ou attenter à sa pudeur justifie l'exhérédation de l'ascendant (Espagne); la déchéance de la puissance parentale permet l'exhérédation (Espagne).

— Toutes les causes de divorce permettent l'exhérédation du conjoint (Grèce).

— Tous les faits soit pour forcer ou empêcher la rédaction ou la modification d'un testament, soit pour cacher ou falsifier un testament (Suède).

Nihil novi sub sole; hormis le fait d'être hérétique ou orthodoxe et celui de ne pas avoir racheté le disposant captif, les 22 « justes causes » de la « Nouvelle » 115 de Justinien en 541, permettant des atteintes à la « légitime » des ascendants ou des descendants, se retrouvent pratiquement toutes sous une forme ou une autre dans le droit civil des pays européens; on y fait référence soit comme causes d'indignité soit comme causes d'exhérédation. On peut consulter la liste des 14 causes concernant les descendants (chapitre III) et des 8 causes concernant les ascendants (chapitre IV) de cette nouvelle 115, notamment dans *Le traité des testaments codicilles, donations à cause de mort et autres dispositions de*

— Schandelijk of bandeloos gedrag levert grond op voor de onterving van de bloedverwant in de nederdalende lijn (Bondsrepubliek Duitsland, Oostenrijk, Griekenland); van de echtgenoot (Oostenrijk). Een dochter die zich prostitueert, kan onterfd worden (Spanje).

— Niet-naleving van de plichten die door de wet zijn opgelegd ten voordele van de beschikker of zijn familie, levert grond op voor onterving (Zwitserland).

— Grove mondelinge beledigingen leveren grond op voor onterving (Spanje); in Denemarken bereikt men hetzelfde resultaat via de onwaardigheid om te erven wegens grove beledigingen.

— De beschikker slagen toebrenge kan de onterving verantwoorden (Spanje).

— De bloedverwant in de opgaande lijn, de bloedverwant in de nederdalende lijn of de echtgenoot die is veroordeeld wegens het lasterlijk aangeven van misdaden of wanbedrijven waarop een straf van een jaar is gesteld, kan worden onterfd (Spanje). Hetzelfde geldt voor het afleggen van een valse getuigenis, niet alleen ten nadele van de beschikker maar ook ten nadele van zijn echtgenoot en zijn bloedverwanten in de nederdalende lijn (Portugal).

— Een kind achterlaten, een dochter tot prostitutie aanzetten of aanranding van haar eerbaarheid rechtvaardigen de onterving van de bloedverwant in de opgaande lijn (Spanje); ontzetting uit het ouderlijk gezag kan onterving ten gevolge hebben (Spanje).

— Alle echtscheidingsgronden maken de onterving van de echtgenoot mogelijk (Griekenland).

— Elk feit dat tot doel heeft iemand te dwingen of te verhinderen een testament te maken of te wijzigen, een testament te verduisteren of te vervalsen (Zweden).

Nihil novi sub sole. Met uitzondering van het feit ketter of orthodox te zijn en van het feit de gevangenen gehouden beschikker niet te hebben vrijgekocht, zijn de 22 « geldige gronden » uit de Nouvelle 115 van Justinianus in 541 die het mogelijk maken het wettelijk erfdeel van de bloedverwanten in de opgaande of de nederdalende lijn in te korten, bijna allemaal in een of andere vorm terug te vinden in het burgerlijk recht van de Europese landen. Er wordt naar verwezen in de vorm van gronden van onwaardigheid of in de vorm van gronden van onterving. Men kan de lijst van de 14 gronden betreffende de bloedverwanten in de nederdalende lijn (hoofdstuk III) en van de 8 gronden betreffende de bloedverwanten in de op-

dernière volonté par Jean-Baptiste Furgole, avocat à Toulouse, 1777, T. III, sp. p. 11 à 123.

6. Certes, il ne peut être question de supprimer les réserves, ce qui heurterait nos traditions, n'auraient-elles que deux siècles. Par contre, entre la pleine liberté laissée au testateur et une liberté limitée à des cas prévus par la loi, avec le contrôle possible par l'autorité judiciaire, il s'indique de choisir la seconde solution.

Si le législateur n'a pas à imposer des obligations de faire sur le plan du comportement moral, il lui est loisible d'autoriser la sanction d'avoir enfreint une obligation de ne pas faire (Dekkers, *Traité de droit civil belge*, n° 935, et De Page, *op. cit.*, T. VIII, n°s 610 et 653). Il y a des exemples dans notre législation et on peut citer à titre d'exemple l'article 23, § 1er, du Code de la nationalité belge qui emploie l'expression « ... manquer gravement à ses devoirs... ». On obtient alors des peines civiles permises par le législateur.

Les solutions les plus simples sont souvent les mieux appropriées et les plus faciles à mettre en oeuvre. Que faire donc de mieux que suivre le professeur De Page ? A cette fin, il faut admettre que les situations permettant la révocation légale des legs, puissent avoir les mêmes effets pour les transmissions *ab intestato* et la réserve. Faire référence à des notions connues, telles celles de l'article 955, contribuera à la sécurité juridique; leur portée dans une matière voisine est bien précisée par l'interprétation que leur ont donnée tant la doctrine que la jurisprudence. L'ingratitude étant un vice odieux au-delà de ce qui se peut exprimer, on peut espérer que les textes soient une menace suffisante au point qu'ils soient rarement suivis d'effets. Les descendants de l'exhéredé doivent pouvoir venir en ses lieu et place, pour autant qu'ils ne soient pas eux-mêmes fautifs.

Des garanties sont indispensables pour éviter tout risque, notamment ceux que souligne le professeur Raucent (*op. cit.* p. 276). Seul un testament authentique, reçu par deux notaires, pourrait contenir la mise en oeuvre de cette peine civile; un contrôle judiciaire *a posteriori* doit assurer le respect de la volonté du législateur et éviter tout abus de pouvoir. On pourrait aussi imaginer l'homologation du tribunal de première instance à l'instar de l'article 1395, § 1er, alinéa 2, afin d'éviter des contestations *post mortem*, mais ce serait donner à connaître un testament avant décès, ce qui se conçoit mal. Encore que la réserve ne prive pas celui dont on espère la rece-

gaande lijn (hoofdstuk IV) van deze novelle 115 raadplegen, onder meer in *Le traité des testaments codicilles, donations à cause de mort et autres dispositions de dernière volonté* door Jean-Baptiste Furgole, advocaat te Toulouse, 1777, deel III, sp. blz. 11 tot 123.

6. Afschaffing van het voorbehouden erfdeel is uitgesloten. Dat zou afbreuk doen aan onze traditie, ook al is die maar twee eeuwen oud. Wanneer men echter kan kiezen tussen de volledige vrijheid van de erflater en een vrijheid die beperkt is tot de gevallen waarin de wet voorziet en die gepaard gaat met een mogelijke controle door de rechter, is het wenselijk te kiezen voor de tweede oplossing.

Al is het niet de taak van de wetgever iemand te verplichten iets te doen ten aanzien van het moreel gedrag, hij kan toestaan dat een sanctie wordt toegepast wanneer een verplichting om iets niet te doen, niet in acht werd genomen (Dekkers, *Traité de droit civil belge*, n° 935 en De Page, *op. cit.*, deel VIII, n°s 610 en 653). Er zijn voorbeelden te vinden in onze wetgeving, zoals bijvoorbeeld artikel 23, § 1, van het Wetboek van de Belgische nationaliteit dat het heeft over « ... ernstig tekortkomen aan hun verplichtingen ... ». Zo ontstaan burgerlijke straffen die door de wetgever worden toegestaan.

De eenvoudigste oplossingen zijn vaak de beste en de gemakkelijkste om uit te voeren. Het beste is dus om professor De Page te volgen. Daartoe moet men aanvaarden dat de omstandigheden die de wettelijke herroeping van de legaten mogelijk maken, dezelfde gevolgen kunnen hebben voor de overgang *ab intestato* en het voorbehouden erfdeel. Verwijzingen naar bekende begrippen, zoals die in artikel 955, dragen bij tot de rechtszekerheid. Hun draagwijdte in een verwante aangelegenheid is duidelijk door de interpretatie die daarvan door de rechtsleer en de rechtspraak gegeven werd. Daar ondankbaarheid een verfoeilijke ondeugd is waarvoor geen woorden zijn, mag men hopen dat de teksten voldoende dreigingen zullen bevatten zodat ze zelden of nooit gevolgen zullen moeten hebben. De bloedverwanten in de nederdallende lijn van de onterfde moeten in zijn plaats kunnen treden, voor zover ze zelf geen schuld hebben.

Om risico's te vermijden, onder meer die waarop professor Raucent wijst (*op. cit.* blz. 276), zijn waarborgen onontbeerlijk. Enkel een authentiek testament, verleden voor twee notarissen, kan de uitvoering van die burgerlijke straf tot gevolg hebben. Een gerechtelijke controle *a posteriori* moet de naleving van de wil van de wetgever waarborgen en elk machtsmisbruik voorkomen. Men zou ook kunnen denken aan de homologatie door de rechtbank van eerste aanleg, naar het voorbeeld van artikel 1395, § 1, tweede lid, ten einde betwistingen *post mortem* te vermijden, maar dat zou neerkomen op het bekendmaken van een testament vóór het overlijden,

voir, de dilapider ses biens ! Faculté offerte à un disposant, elle ne peut lui être imposée. Puisqu'ici, hypothèse différente de l'indignité, des intérêts privés sont principalement en cause, et qu'être personnellement victime fait du testateur le meilleur juge du pardon, il doit lui être possible pour autant qu'il soit exprimé par voie testamentaire; en ce cas, la forme publique ne doit pas être requise. L'action des ayants droit qui pourraient n'agir qu'à raison de leur intérêt personnel doit être limitée chaque fois que ce sera possible. La nécessité d'une procédure rapide et simple ne doit pas être expliquée.

*
* *

VI. L'adaptation de l'article 1046, telle que proposée, complète les corrections indispensables souhaitées par le professeur De Page.

*
* *

VII. Les textes proposés rencontrent les préoccupations légitimes de la société moderne.

J.-P. de CLIPPELE.

*
* *

PROPOSITION DE LOI

Article 1er

L'article 727 du Code civil est remplacé par la disposition suivante :

« Art. 727. — Sont indignes de succéder, et, comme tels, exclus des successions :

1° celui qui a été condamné, comme auteur, coauteur ou complice, pour avoir volontairement donné ou tenté de donner la mort au défunt;

2° celui qui a été condamné, comme auteur, coauteur ou complice, pour avoir volontairement porté des coups ou causé des blessures sans intention de donner la mort au défunt, mais qui l'ont pourtant causée;

wat moeilijk denkbaar is. Het bestaan van een voorbehouden erfdeel verhindert overigens niet dat degenen van wie men het hoopt te ontvangen, zijn goederen verkwist! Het gaat om een mogelijkheid die aan de beschikker geboden wordt. Ze kan hem niet worden opgelegd. Omdat in deze hypothese, die verschillend is van de hypothese van de onwaardigheid, vooral privé-belangen op het spel staan en omdat de erflater — als persoonlijk slachtoffer — de aangewezen persoon is om te beslissen of vergiffenis kan worden geschonken, moet hem die mogelijkheid worden gelaten, op voorwaarde dat hij zijn beslissing tot vergiffenis schenken in een testament heeft neergelegd. In dat geval moet de authentieke vorm niet worden opgelegd. De vordering van de rechtverkrijgenden die slechts wegens hun persoonlijk belang zouden optreden, moet zoveel mogelijk worden beperkt. De noodzaak van een snelle en eenvoudige procedure hoeft niet nader te worden uitgelegd.

*
* *

VI. De aanpassing van artikel 1046, zoals voorgesteld, vult de onontbeerlijke correcties aan die door professor De Page wenselijk worden geacht.

*
* *

VII. De voorgestelde teksten beantwoorden aan de rechtmatige verwachtingen van een moderne samenleving.

*
* *

WETSVOORSTEL

Artikel 1

Artikel 727 van het Burgerlijk Wetboek wordt vervangen door de volgende bepaling :

« Art. 727. — Onwaardig om te erven, en als zodanig van de erfenissen uitgesloten, zijn :

1° hij die als dader, mededader of medeplichtige veroordeeld is om de overledene opzettelijk te hebben gedood of te hebben gepoogd hem te doden;

2° hij die als dader, mededader of medeplichtige veroordeeld is om de overledene, opzettelijk maar zonder het oogmerk om te doden, slagen en verwondingen te hebben toegebracht, die de dood hebben veroorzaakt;

3° celui qui a été condamné, pour faux témoignage ou pour faux certificat en qualité de témoin contre le défunt, fût-ce dans une procédure correctionnelle. »

Art. 2

L'article 728 du même Code est remplacé par la disposition suivante :

« Art. 728. — § 1er. Est indigne de succéder à ses enfants, à l'un ou à certains d'entre eux, ainsi qu'à leurs descendants décédés sans postérité, le père ou la mère déchu totalement de l'autorité parentale à leur égard; il en est de même en cas d'exclusion du droit de recueillir tout ou partie de leur succession par application de l'article 746, dans la mesure où le jugement portant déchéance partielle a porté sur ce droit.

§ 2. Est indigne de succéder au prémourant, le conjoint survivant :

1° s'il est déchu en tout ou en partie de l'autorité parentale, soit à l'égard des enfants, soit de l'un ou de plusieurs d'entre eux, qu'il a eu avec le défunt;

2° s'il est exclu ou destitué, pour inconduite notoire, de la tutelle de ces enfants. »

Art. 3

L'article 730 du même Code est remplacé par la disposition suivante :

« Art. 730. — Les enfants de l'indigne ne sont pas exclus pour la faute de leur auteur, soit qu'ils viennent à la succession de leur chef, soit qu'ils y viennent par l'effet de la représentation; mais l'indigne ne peut en aucun cas réclamer, sur les biens de cette succession, la jouissance que la loi accorde aux père et mère sur les biens de leurs enfants. »

Art. 4

Un article 914bis, rédigé comme suit, est inséré dans le même Code :

« Art. 914bis. — § 1er. Un descendant ne pourra être privé par testament, fait par acte public reçu par deux notaires, des droits prévus à l'article 913, pour cause d'ingratitude, que dans les cas suivants:

1° s'il s'est rendu coupable envers le disposant de sévices, délits ou injures graves;

2° s'il a refusé des aliments au disposant.

§ 2. A peine de nullité, le testament contiendra l'indication de la cause de l'exhérédation; toutefois,

3° hij die veroordeeld is wegens het afleggen van een valse getuigenis of wegens het medewerken aan de afgifte van een vals getuigschrift als getuige ten nadele van de overledene, ook in correctionele zaken. »

Art. 2

Artikel 728 van hetzelfde Wetboek wordt vervangen door de volgende bepaling :

« Art. 728. — § 1. Onwaardig om te erven van hun kinderen, van een of van sommigen van hen, alsook van hun afstammelingen die zijn overleden zonder nakomelingen, zijn de vader of de moeder die geheel zijn ontzet uit het ouderlijk gezag over die kinderen; hetzelfde geldt in geval van uitsluiting van het recht om met toepassing van artikel 746 hun nalatenschap geheel of ten dele te verkrijgen, voor zover het vonnis houdende de gedeeltelijke ontzetting betrekking heeft op dat recht.

§ 2. Onwaardig om te erven van de vooroverledene is de langstlevende echtgenoot:

1° indien hij geheel of ten dele is ontzet uit het ouderlijk gezag over de kinderen of over een of meer van de kinderen die hij met de overledene heeft gehad;

2° indien hij wegens kennelijk wangedrag uitgesloten of ontzet is van de voogdij over die kinderen. »

Art. 3

Artikel 730 van hetzelfde Wetboek wordt vervangen door de volgende bepaling :

« Art. 730. — De kinderen van de onwaardige zijn niet uitgesloten wegens de schuld van hun ouder, ongeacht of zij uit eigen hoofde dan wel bij plaatsvervulling tot de erfenis komen. De onwaardige kan echter in geen geval aanspraak maken op het genot van de goederen van die erfenis, dat door de wet aan de ouders op de goederen van hun kinderen wordt toegekend. »

Art. 4

In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 914bis ingevoegd, luidende als volgt :

« Artikel 914bis. — § 1. De rechten bedoeld in artikel 913 kunnen, wegens ondankbaarheid, aan een bloedverwant in de nederdalende lijn alleen dan ontnomen worden bij testament, bij authentieke akte verleden voor twee notarissen:

1° indien hij zich tegenover de beschikker schuldig heeft gemaakt aan mishandelingen, misdrijven of grove beledigingen;

2° indien hij geweigerd heeft de beschikker levensonderhoud te verschaffen.

§ 2. Het testament vermeldt op straffe van nietigheid de grond van de onterving; is aan deze verplicht

s'il n'a été satisfait à cette obligation ou si les faits invoqués ne sont pas établis, les volontés du défunt ne seront exécutées que dans la limite du disponible.

Aucune contestation ne sera recevable à défaut d'avoir été introduite dans les trois mois de la connaissance ou de la signification du testament.

La demande sera portée par requête devant le tribunal du lieu de l'ouverture de la succession; le juge statue dans les trois mois de l'introduction, les parties étant convoquées par les soins du greffier; le juge peut à tout moment se retirer en chambre du conseil pour entendre les parties et les témoins; la décision est notifiée par pli judiciaire; l'appel est introduit dans les quinze jours du prononcé; ni le jugement ni l'arrêt ne sont susceptibles d'opposition. »

Art. 5

Dans l'article 915 du même Code, l'alinéa suivant est inséré entre les premier et deuxième alinéas :

« Un ascendant ne pourra être privé des droits prévus à l'alinéa 1er de cet article que dans les cas et selon les conditions prévues à l'article 914bis. »

Art. 6

L'article 1046 du même Code est complété comme suit :

« Pourront avoir les mêmes effets, les faits qui, suivant l'article 727, constituent des causes d'indignité. »

Art. 7

L'article 745septies du même Code, introduit par la loi du 14 mai 1981, est abrogé.

1er avril 1992.

J.-P. de CLIPPELE

ting niet voldaan of zijn de aangevoerde feiten niet bewezen, dan wordt de wil van de overledene slechts uitgevoerd binnen de perken van het beschikbaar gedeelte.

Een betwisting is alleen dan ontvankelijk indien de eis wordt ingesteld binnen drie maanden na de kennisneming of de betekening van het testament.

De eis wordt bij verzoekschrift ingesteld bij de rechtbank van de plaats waar de nalatenschap is opgevallend. De rechter doet uitspraak binnen drie maanden na de indiening van het verzoekschrift en nadat de partijen door de griffier zijn opgeroepen. De rechter kan zich te allen tijde in raadkamer terugtrekken om de partijen en de getuigen te horen. Van de beslissing wordt kennis gegeven bij gerechtsbrief. Hoger beroep moet worden ingesteld binnen vijftien dagen na de uitspraak. Noch tegen het vonnis noch tegen het arrest kan verzet worden gedaan. »

Art. 5

In artikel 915 van hetzelfde Wetboek wordt tussen het eerste en het tweede lid het volgende lid ingevoegd :

« De rechten bedoeld in het eerste lid van dit artikel kunnen aan een bloedverwant in de opgaande lijn slechts ontnomen worden in de gevallen en onder de voorwaarden bepaald in artikel 914bis. »

Art. 6

Artikel 1046 van hetzelfde Wetboek wordt aangevuld als volgt:

« Hetzelfde gevolg kan gegeven worden aan de feiten die volgens artikel 727 een grond van onwaardigheid vormen. »

Art. 7

Artikel 745septies van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 14 mei 1981, wordt opgeheven.

1 april 1992.